

Irodalom:

A Barcaság 1848–1849-ben. Szerk. Hochbauer Gyula. Szecseleváros. 1998. – *Árva József*: Hétfalu helynevei. Kolozsvár. 1943. – *Bálint András*: A barcasági magyarok története. (Kézirat) – *Borcsa Mihály* naplója. In: Seres András: Szemtanúk vallomásai az 1848–49-es szabadságharcról. Novos Kiadó. 1992. – *Borcsa Mihály* visszaemlékezései. In: Hétfalu. 1906. évf. – *Kelemen György* visszaemlékezése. In: Kelemen Kálmán: A csángók. Statisztikai Vállalat Kiadó. 1975. – *Kolombán Lajos*: A hétfalusi csángók a múltban és jelenben. Brassó. 1903. – *Koós Ferenc*: A csángó-szobor története. Brassó. 1891. – *Mezei István*: A barcasági csángók története (Kézirat) – *Mezei István*: A brassómezei evangélikus egyházmegye története. (Kézirat) – *Miklós István*: A csángók története. Hosszúfalu története. 1366–1964-ig. (Kézirat) – Mit jelent számunkra? Négyfalu. 1995. – *Moroianu, George*: Chipuri din Săcele. II. (reprint) kiadás. Szecseleváros. 1995. – *Nagy Sándor*: Háromszék önvédelmi harcra 1848–49. (részlet) In: Brassói Lapok. 1998. 8. sz. – *Orbán Balázs*: A Székelyföld leírása. VI. kötet. Európai Idő Kiadó. 1991. – *ösv. Jani Mihályné*: A hosszúfalusi emlékmű kijavításának rövid jegyzőkönyve. 2 gépelt oldal. 1983.

Veres Emese Gyöngyvér

Az első világháború Zomborból nézve

A század első évtizedében el-elborította a háború felhője Európa szabadságtól ragyogó egét, de mindig szét is oszlott. Szétoszlatta az egyre nagyobb ütemű fejlődés. Az igényesség legyűrni látott az emberek harci kedvét, a művészetek pedig a kultúrára és az új idők szó-rakoztató 'iparának' kínálatára tereltek a figyelmet.

Egy évvel a háború kitörése előtt a balkáni *Fekete Kéz* titkos szervezet tagjai merényletet készítenek elő. Céljuk: felszabadítani a délszlávokat, az ehhez vezető utat pedig egy hősi akcióban látják. 1914. június 28-án, a boszniai hadgyakorlat befejeztével a trónörökös, Ferenc Ferdinánd és hitvese Sarajevóba látogat, ahol Gavrilo Princip merénylő áldozatává válik. Az idős Ferenc József némi habozás után, július 28-án aláírja a Szerbiának szóló hadüzenetet...

A boldog békeidőknek vége.

„1914 augusztusában Európa keletén és nyugatán megdördülnek az ágyúk. S a század, amely az Ész, a Szabadság és Testvériség csillagzata alatt született, sűrű füstben, tűzben és vérben merült el.” – olvashatjuk a *Világtörténet* Képekben című könyvben.

„A világháború kitörése teljesen új helyzetet teremtett Zomborban is. A mozgósítás alkalmával 3396 férfi vonult be katonának és a város tisztviselői közül is nagyon sokan cserélték fel a harctérre eddigi munkahelyüket. A város fejlesztéséről szó sem lehetett a háború alatt, a munkáskezek mind puskát markoltak a munka szerszámai helyett és a városvezetőség legnagyobb gondjává az ellátás és a háborús szükségletek kielégítése vált. A Vadászkiirtben és a Polgári Kaszinóban kórházakat rendezte be, egy év múlva pedig a karmelita rendházat is járóbetegkórházzá alakították át. (...) Egyre nagyobb számban érkeztek betegek és sebesült katonák és a járóbeteg sűrűn szedték áldozataikat a polgári lakosság soraiból is. Zombornak már az első hónapokban sok hősi halottja volt, ami bizonyítja, hogy a zomboriak a harctereken is megállták a helyüket. 1916-ban a Mosztonga nagy területeken öntött el, s a víz levezetését csak úgy tudták meggyorsítani, hogy a Mosztongát hadifogoly munkásokkal két helyen átvágták. Dr. Fehér polgármester 1916 áprilisában nyugdíjazását kérte. Helyébe Kleiner Lajos áronszéki elnök-helyettest választották polgármesterré. Ő volt a város utolsó magyar polgármestere Zombor 1941. évi felszabadításáig.” – írja könyvében Muhi János.¹

A Zombornak bevonult (és bevonultatott) katonák zömében a 23. császári és királyi gyalogezredbe kerültek. Az ezred Kún József Jenő, tartalékos hadnagy szerkesztette, kétnyelvű (német–magyar) *Hadialbumából* sokat megtudhatunk a világháború első két évéről. A szerkesztő előszavában olvashatjuk a következőket:

„Húsz hónapja tart az iszonyatos mérkőzés... Az emberiség legfélelmetesebb és legnagyobb háborújának véres húsz hónapját éltük át, ezzel szinte lehetetlennek tartott eredményeket, büszke győzelmeket, ragyogó diadalokat adatott megérniünk...

¹ Muhi János: Zombor története. Kanalgya Kiadó, Zombor, 1944.

Végnélküli küzdelem és harc... Halál és megsemmisülés... Pusztulásra újabb pusztulás... A kultüremberiség vonagló arcába mélységes barázdákat vont az öldöklések annyi modern fegyvere, a háború kínos insége... És ebben a nagy összecsapásban, az építés és újrarombolásban, ebben a világot átfogó titáni küzdelemben, melyben a fizikai erő mérkőzik a lélek erejével, férfiak és ifjak milliói életükkel állanak az ellenséggel szemben Isten, Király és a Haza szent nevében. (...) A világhistóriai küzdelem a mi ezredünktől is kemény adót követelt vérben, vagyonban... A huszonhármasok ragyogó és hősiés haditettei örök dicsőséget szereztek Bácskának, az ezred szűkebb hazájának...

Ezekről a hősokról sohasem lehet eleget beszélni. Dicsőségükben nem elég a hideg kőből emelt emlékoszlop, hanem méltók arra, hogy minden időkre megmaradjon és ércnél maradandóbban vésődjék tetteik nagysága a nép szerető lelkébe... Ennek a tudatnak mélységes átérzése ösztönzött engem a Hadialbum kiadására."

Apai dédapámat tüzerként sorozták be a seregbe, és – amennyiben a család emlékezete nem csal – a 35-ösközhöz került. Minthogy hónapokig nem jött hír felőle, fiatal felesége, Istenben boldogult Panna dédanyám, félírastudó parasztasszony létere nem rettent vissza, hogy Elekjének nyomára jusson. Csakhamar meg is tudta, hogy a hadtestet Bécsbe rendelték, minekutána néhány hasonsorsú barátnőjével hajóra szállt a Ferenc-csatorna zombori kikötőjében és a monarchia fővárosa felé vették az irányt. Ami még elképesztőbb: megtalálták Bécsben a keresett kaszárnyát – ahol ugye, volt azért néhány kaszárnya –, de sajnos későn. Dédapám és bajtársai akkor már Gatarónál (Gorski Kotar – Crna Gorai- tengerpart) harcoltak. Az asszonyok visszatértük után elképesztő szegénységről, éhezéstről számoltak be. Útnak indulván szalonnát, kenyeret, sót, paprikát vittek magukkal, de minthogy azt nem volt kinek odaadni, a bécsi kaszárnya előtt 'szétpakoltak' és hozzáálltak a falatozáshoz. Szinte másodpercek alatt több száz gyerek gyűlt köréjük, akik ácsingózva nézték őket. A bácskai asszonyok pedig jó szívvel szeletelték föl a magukkal vitt kenyeret, szalonnát és karikázták fel a zsíros bácskai földben termett hagymát, ami karácsonnyá varázsolta az éhező gyerekeknek azt a napot.

*

Az első világháború egyik legtöbbet emlegetett földrajzi területe Galícia. A zombori Schwarz Tivadar, tartalékos zászlós 1916-ban papírra vetett soraiából idézünk: *„Egy kis galiciái faluban volt halottak napján az ezred több százada. Alacsony, zsupfedeles házak, beteges kinézésű gyermekek, ősz szakállú, zsírfoltos ruhás 'panyék', járhatatlan utak és sírok... Sírok, fakeresztes katonasírok vannak itt is, mint egész Galiciában. Ösztönszerű buzgalommal láttak hozzá bakáink a környékben lévő sírok feldíszítéséhez. Megható volt látni a szeretetet és a gondot, a fíradságról nem is szólna, amellyel minden sírt gyepes földdel betakartak. Az összekuporgatott gyertyákkal díszítették a sírokat és az akadályoknak használt drótok most az egyszer sokkal kegyesebb célt szolgáltak: messziről hozott fenyőgallyakat formáltak velük koszorúkká."*

Szinte nem volt olyan család, amelyik ne rettegett volna a távolban életét kockáztató családtagokért. A zombori Benyák István iparosnak és feleségének hét fia küzdött a 23-as ezredben. A császár, a derék katona-fiakat fölnevelt szülőknek 500 koronát és egy értékes órát adományozott. Arról már sajnos nincs adatunk, hogy a hét fiúból hányan tértek haza, ha egyáltalán volt közöttük hazatérő.

Sok-sok jobb sorsra érdemes, tehetséges és szép fiatalember vesztette életét a távolban, de vajon kik voltak azok, akiket a zombori Szent Rókusban temettek el?

Erre is választ találunk a Hadialbumban.

Dr. Benedikt Vilmos főtörzsorvos számol be a zombori hadikórház létesítéséről, amely alapításakor mindössze 3000 fekvőhellyel rendelkezett és a sebesültek mellett a ragályos betegségben szenvedő katonák kezelését látták el. Részint népfelkelő katonaorvosok, részint pedig civil orvosok és nagyszámú ápoló személyzet gondoskodott a sebesültekről és a beteg katonákról. Már a háború második évében 40 ezer katonának kellett beteggyárat és kezelést biztosítaniuk és a korabeli dokumentumok azt tanúsítják, hogy igen korszerű sebészete volt ennek a hadikórháznak, amely az apácázárdában lett berendezve és élén dr. Iberer János és dr. Braun Miksa, jeles sebészek álltak. A sebesülések mellett igen komoly gondot okoztak a ragályos betegségek, amelyek elharapódzása arra kényszerítette az orvosokat, hogy külön bakteorológiai laboratóriumot létesítsenek. Ez utóbbi élére egy neves bécsi bakteorológust, egyetemi magántanárt és ezredorvost, dr. Löwenstein Ernőt nevezték ki.

Az utókor számára megörökített események egyike volt, amikor a kórházparancsnokság egy este távirati értesítést kapott arról, hogy a következő reggel több száz ragályos betegből álló szállítmány érkezik Zomborba. Minthogy ekkora számú beteg fogadására nem voltak felkészülve, az előttük álló nyolc óra alatt a lehetetlennel kellett megbirkózniuk... És másnap reggel minden érkező beteget ágy és megfelelő egészségügyi ellátás várt.

Az olykor emberfeletti igyekezet ellenére a tifusz és más ragályok sok áldozatot követeltek. E ragályos kór áldozatai lettek a Szent Rókusba temetve. A mintegy 260 sírból ma már csak 17 található meg, a többiek földi maradványai állítólag abba a közös sírba lettek áthelyezve, amelyet a hetvenes évek elején a zombori temetkezési vállalat létesített, miután megszüntette a katonasírokat és a megüresedett helyet kiparcellázásra eladta.

*

A keserves és nem sok jóval kecsgetető háború sem tudta teljesen kedvét szegni a lánnglelkű ifjaknak. A Hadialbummal együtt kötötték be a Képes Hadiújság 1916-os, karácsonyi számát, amely verseket, dalokat is tartalmaz, sőt, Vidámságok a táborból címmel még humoroldalakat is találunk benne.

Dr. Pataj Sándor A zombori 23-as címmel verset írt, amelyhez *Incze Zsigmond* főhadnagy zenét szerzett:

*A zombori 23-as magyar regimenttel
Az én drága közvitézem, az is azzal ment el.
Piros arccal, piros ajkkal, mosolyogva kérte,
Hogy a rózsám, fehér rózsám tűzzem a keblére.
Az volt az utolsó rózsza, amit néki adtam,
Az volt az egyetlen csókja, amit tőle kaptam.*

*Rózsza nyílik minden fámon, ott hervad az ágon,
Elpusztult a legédesebb, legdrágább virágom,
Hiába volt a keblén, golyó ment a szívébe.
Piros ajka, piros arca de fehér lett tőle.
Hiába volt a keblén, ráömlött a vére,
Piros lett a, piros lett a fehér rózsám tőle.*

Dr. Kovács Ignác, hadnagy jegyezte le a *Malachistória* című mulatságos történetet:

„Az augusztusi visszavonuláskor történt:

Valahol egy jó meghízott disznóra akadtak a bakák s hajtották maguk előtt, puskatussal adva neki helyes irányt, ha meg akart lépni, vagy nem akart menni.

Észreveszi ezt az adjutáns, odalovagol és szidja az embereket, mint a bokrot.

Egyszer csak megszólal nyugodt flegmával az egyik:

– Főhadnagy úrnak alásan jelentem nem loptuk – csak úgy gyűm utánunk.”

*

Egyre kevesebb kedve volt azonban úgy a katonáknak, mint a civil lakosságnak a tréfálkózáshoz. A harcterekről érkező gyászos hírek, a feketébe öltözött családok már rég kigyomlálták a harciasabbakból is a bizakodást.

Czebe László *Apró fakeresztek* című írása tükrözi legélethűbben az elkeseredést és a gyászt, amely letaglózott szinte minden embert:

*„Bácskai sírok messze harcmezőkön, letűnt életek korhadó emlékei, süppedő sírok, korhadt fakeresztek
Bácskai fiúk idegen földben porladó tetemei, igaz hősök elomlott, véres alakjai Mennyi könny és mennyi bánat, mennyi hőstett és mennyi szomorú dicsőség övez benneteket*

Siratók sírását viszi a bácskai szellő a sabáci véres temetőbe, a pusztult Galicia minden keresztjéhez, a lengyel mezők szomorú sírdombjaihoz, a Kárpátok leolvadt hókriptáihoz És elmegy a lelkiük véletek beszélni, megmondani néktek, hogy a bácskai anyaföld hív benneteket haza:

– Jöjjetek, én fiaim, anyátok vár Lágyan akarja ölelni fiainak, a hős daliáknak vérbeomlott tetemét Nevelni akar sírotonok mindég nyíló zöldet, örökké virító virágot Pirostat, mint kiömlött véretek; fehéret, mint örök glóriátok Jöjjetek, én fiaim, haza vár anyátok S itt zárandokol majd sírotonok elé, aki szeretett benneteket, aki sír értetek, aki büszke rátok

... Apró fakeresztek, bácskai sírok messze harcmezőkön, bárhol domborultok, legyetek bár messze, nem fogtok kopáran maradni. Nem süppedtek rá jeltelenül a mi hőseinkre... Nem korhadtok el, mert ércnél maradandóbbak, gránitnál állandóbbak vagytok...

Mennek a mi lelkünk virágai s koszorúba fonják sírotonok keresztjét, megy a mi szeretetünk örök melegsége megédésíteni hősi álmotokat... És ragyog a ti dicsőségetek fénye. Özönével borít minden kis apró sírt, minden fakeresztet..."

*

A zombori Szent Rókus temetőben fellelhető, azonosított 1914/18-as síremlékek:

1. A 17 honvédsír és a közös honvédsír
 2. Schiller Károly, császári-királyi kapitány,
 3. Stebler József, a sziszeki 27. honvéd gyalogezred főhadnagya, 27 évesen hősi halált halt 1914. november 20-án Milánovácnál,
 4. Danninger Ádám, királyi tanácsos, Zombor város tisztii főorvosa,
 5. ifj. Zsigmond Dénes, (csak síremlék), 1916-ban román hadifogolyként tűnt el ismeretlen helyen,
 6. Kollarich Ágoston, magyar királyi százados,
 7. Metz József és Metz Ferenc, hősi halált haltak a Rarance-i ütközetben 1916. január 11-én, a magyar királyi 6-dik honvéd gyalogezred zászlósaiként,
 8. Takács Ferenc (a sírfelirat már az olvashatatlanságig megkopott), valószínűleg tiszt, ugyanis sírja a tisztii sírok között található,
 9. Mila Vrányo, közkatona (feltehetőleg a tífusz-járvány vitte el),
 10. Walner Gyula, hősi halált halt 1914-ben,
 11. Vitéz Mihályi Húgó, főhadnagya, a hadiékítményes III. oszt. vaskorona rend lovagja, III. oszt. katonai érdemkereszt stb. tulajdonosa. 19 éves korában Montegrappa mellett hősi halált halt 1918-ban,
 12. Walient János, hadnagya, 1915-ben hősi halált halt Szentmártonál,
 13. Dr. Szemes Nándor, ezredorvos
- és sokan mások...

A szaloniki front áttörése után felgyorsultak az események. 1918 novemberének elején a zombori főispán, dr. Balogh magyar nemzeti bizottságot alapított a városban, annak a reményében, hogy a nemzetőrség megszervezésével még helyreállítható a városban a rend, azonban a történelem a nemzetiségeknek kedvezett. A szerb hadsereg gyorsan nyomult előre Bácska felé és Zombor vezetői már pontosan tudták, hogy melyik napon vonulnak majd be a városba. Dr. Balogh főispán, miután ez tudomására jutott, három nyelven felhívást intézett a polgárokhoz, amelyben arra szólította fel őket, hogy ne tanúsítsanak semmiféle ellenállást, hanem tegyék a dolgukat és éljenek úgy, mintha mi sem történt volna.

A magyar honvédek elhagyni kényszerültek a várost. Apai dédanyám emlékezett rá, hogy távozásuk előtt, a kaszárnya ablakain kapkodó sietséggel adogatták ki a katonák a civil lakosságnak a megmaradt élelmiszert, ágyneműt... Az asszonyok sírva vették el a 'kincseket' és közben könyörögtek a bakáknak, hogy fegyvert adjanak, ne enivalót, mert ők is hajlandók harcolni... Csak el ne menjenek! Itt ne hagyják szabad prédául a magyarokat!

November 13-án Nikola Ilics 'Bajka' őrnaggyal az élükön megérkeztek az első szerb katonák a városba...

Ami ezután következett, azt másként nem nevezhetjük, mint az itt élő magyarok Golgotájának.

*

Az 1991-es jugoszláviai polgárháború kitörésétől kezdve, a szerb radikális erők energikusan követelték, hogy november 13-át nyilvánítsák Zombor város napjává. Az öt-hat évvel ezelőtt (és éveket) hatalmon lévő városi vezetésnek nem volt ez ellen különösebb ellenvetése, ezért hát az elmúlt években, az egyre elmélyülő nyomor ellenére, mondhatni 'fényes pompával' ülték meg a városatyák és uszályhordozók ezt a napot. A tavalyelőtti ünnepségükre aranybetűs meghívókat nyomtattak, amelyen többek között az állt, hogy ez a nap, Zombor város magyar megszállás alóli felszabadulásának ünnepe... Volt olyan is, hogy a 'díszbeszélő' nyomatékosan kihangsúlyozta, hogy ez a nap a fasizmus alóli felszabadulás napja...

Örvendetes, hogy a legutóbbi helyhatósági választásokon az értelmesebbek kerültek fölénybe – mégpedig elsöprő fölénybe –, akik 'jövőben gondolkodó' emberként szemlélik nemcsak a jelent, de a múltat is; nem akarják azt teljes egészében letagadni, vagy megmásítani. Komoly konfliktusaik származnak ebből nap mint nap saját, másként gondolkodó nemzet-társaikkal, de a civilizált világ felé való törekvésük remélhetőleg győzelemre viszi elképzeléseiket.

F. Cirkle Zsuzsa

